

Проф. др Љиљана МАНИЋ
Висока школа социјалног рада у Београду
Проф. др Јован МИЉКОВИЋ
Филозофски факултет у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2203120M
УДК: 004.738.5:004.056-053.88(497.11+4)
Прегледни научни рад
Примљен 8. 4. 2022. године
Ревизија: 27. 11. 2022. године
Датум прихватања: 12. 12. 2022. године

Безбедност старијих на интернету

Апстракт: Повећање удела старијих у укућном становништву и повећање просечне старости становника одлика је демографске слике Србије и процес који ће се наставити у годинама које следе. Иако је учешће старијих у укућном становништву велико, њихово познавање и коришћење дигиталних технологија мање је него код других категорија становништва. Због тога су старији од 65 година под већим ризиком од дигиталне искључености, која за последицу има не само социјалну изолованост већ и оштећан приступ јавним услугама и остваривању других права.

Осим неадекватног нивоа дигиталне писмености и финансијских пројеката у области, питања која најчешће демотивирају старије да се прикључе интернету заједници везана су за безбедност коришћења – заштити финансијске безбедности, заштити приватности, заштити података, самог уређаја, и других питања везана за психичку и моралну безбедност, лични идентитет и физичко здравље.

Циљ овог рада је да одговори на израживачко питање: да ли се и како у српској и европској политици образовања одраслих претвара питање безбедности старијих на интернету? У раду су поред научних извора анализирана и легислативна документа ЕУ и Србије везана за старе и дигитализацију. Коришћена је дескриптивна метода, а у оквиру ње анализа садржаја, дискурса и нарастива. Резултати израживања указују на то да се ради о обла-

сти која заслужује већу подршку креатора образовних политика, те да је системска подршка развијању дијигиталних компетенција и безбедности старијих на интернету неопходан предуслов за побољшање њиховог положаја и њихове партиципације у различитим животнојим доменима.

Кључне речи: *дијигитална писменост, старији, дијигитална безбедност, дијигитална искљученост.*

Увод

Старење „најстаријег континента” је демографски феномен који је резултат низа фактора од којих су најзначајнији смањење стопе смртности и фертилитета, уз повећање очекиваног трајања живота. „Процес демографског старења становништва манифестује се ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старих у укупном становништву. Према подацима за Републику Србију, у 2020. години удео лица старих 65 и више година износи 21,1%, а млађих од 15 година има 14,3%” (Саопштење Републичког завода за статистику бр. 181, 2021: 1). Са просечном старошћу становника од 42,2 и очекиваним трајањем живота од 74,2 године, Србија спада у најстарије европске земље (према Девеџић, Стојилковић Ђатовић, 2015).

Демографски показатељи и процене за наредних 50 година имају ефекте на друштвени и економски положај европских земаља и захтевају промене у јавним политикама, посебно у области поштовања права, једнакости и спречавања дискриминације. Повећање дужине живота људи често има негативну конотацију и једнострано се посматра кроз призму оптерећења које носи пензионером и здравственом систему. Зато је питање заштите права старијих особа једно од кључних изазова са којима се савремени свет сусреће.

Универзалном декларацијом о људским правима, старији нису препознати као посебно угрожена група, тако да питање њихове безбедности није посебно дефинисано. Почетком осамдесетих година XX века Уједињене нације су почеле систематски да се баве феноменом старења. Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је Принципе Уједињених нација за старије особе (Резолуција Генералне скупштине УН 46/91). Државама чланицама препод-

ручено је да усвојене принципе – независности, друштвене партиципације, друштвене бриге, самоиспуњења и достојанства старијих особа – укључе у своје националне програме и прописе (Резолуција Генералне скупштине УН 46/91).

На Другој скупштини о старењу Уједињених нација, одржаној 2002. године у Мадриду, усвојена је Политичка декларација о старењу заједно са Мадридским међународним планом активности о старењу. Овом декларацијом одређена су три приоритетна правца деловања: старије особе и развој, побољшање здравља и унапређење добробити старијих особа, као и обезбеђивање подржавајућег окружења (Резолуција Генералне скупштине УН 57/167). „Главни закључци односе се на укључивање старијих у све области, активности и политике, прилагођавање система социјалне и здравствене заштите старијим особама, промоцију позитивне слике старијих, смањење сиромаштва и социјално укључивање, побољшање квалитета живота и промовисање концепта активног старења и целоживотног учења. Ови документи су важни, међутим не и правно обавезујући за владе потписнице, па се у оквирима УН већ неколико година води акција доношења посебног инструмента, конвенције, којим би се штитила права старијих” (Петрушић et al., 2015: 34).

Ни домаћи правни оквир којим су регулисани услови за заштиту безбедности не препознаје старије као посебно угрожену групу и нема посебне одредбе које се на њих односе. Устав Републике Србије забрањује дискриминацију, а старије помиње само у члану 68, као друштвену групу којој се гарантује здравствена заштита из јавних прихода ако је нису остварили по неком другом основу. У складу са Мадридским споразумом, усвојена је 2006. Године Национална стратегија о старењу као стратешки документ који се бави побољшањем положаја старијих и ефектима које доноси процес старења становништва. Као приоритетне области деловања, уз смањење сиромаштва и заштиту од занемаривања и насиља, истакнута је и неопходност улагања у целоживотно образовање старијих. Целоживотно образовање, као начин стицања дигиталне оспособљености, препознато је као основ за остваривање многих других права старијих. „Уколико се уз развој дигиталне технологије не буде водило рачуна и о праву старијих особа да буду дигитално информисане, дигитално едуковане и дигитално укључене, ова група остаће без многих права која им припадају” (Тодоровић et al., 2019: 6).

Дигитална искљученост старијих

Дигитална трансформација преобразила је друштво и променила свакодневни живот грађана. Пандемија вируса ковид 19 додатно је показала неопходност дигиталног образовања и оспособљавања, али и постојеће неједнакости између оних који имају и оних који немају приступ дигиталним технологијама. Подаци указују да у Србији старије становништво најмање користи ове технологије, те да је у највећем ризику од дигиталне искључености.

Иако је у односу на период 2018–2021. приметна разлика, односно напредак у погледу коришћења интернета и рачунара, рачунар не користи чак 59% становништва старог од 65 до 74 године. Међу онима који га користе чак 35,4% то чини једном месечно, а 53% свакодневно (поређења ради у категорији од 25 до 34 године 98,6% испитаника користи рачунар свакодневно). Интернет не користи 42,9% старијих. Од оних који приступају интернету 92% је то чинило користећи мобилни телефон (Републички завод за статистику, 2021: 34). Истраживањем нису обухваћени старији од 74 године, међу којима је број корисника интернета још мањи. „Стара лица могу бити посебно осетљива, не само због своје животне доби већ и због других особина, као што су здравствено стање, начин живота, пол или животна искуство” (Атанасов, Оташевић, 2020: 183), па су разлози за већи ризик од дигиталног искључивања старих бројни. Зато се старији најчешће наводе као категорија са највећим ризиком од дигиталне искључености.

Проблем дигиталне искључености старијих проблем је са којим се сусрећу сва модерна друштва. „Неравномеран економски раст, нестабилна економија, недоступност образовања, социјалних и здравствених услуга, представљају важне друштвене факторе који могу водити ка осиромашењу и маргинализацији дела становништва” (Илић, Јанковић, 2015: 347). У покушају да се овај проблем превазиђе и да се старијима обезбеди равноправно учешће у свим аспектима живота, субвенционише се куповина уређаја, организују се портали за помоћ, али се најчешће организују обуке где се, на старијима прилагођен начин, објашњавају основни принципи и начини коришћења дигиталних уређаја.

„Наравно, овде треба имати на уму да подучавање старијих особа основама коришћења информационе технологије – а што је најчешћа форма едукације у погледу дигиталне технологије с овом

старосном групом – није само себи циљ те да је неопходно анализирати њихове стварне потребе и интересовања па обуку њима прилагодити и фокусирати се на то да им се пружи знања и вештине потребни да задовоље њихове потребе, али им и помоћи да спознају на које још начине интернет и информациона технологија могу унапредити квалитет њиховог живота” (Тодоровић et al., 2019: 12).

У формулисању модела едукације за стицање дигиталних компетенција посебно се мора водити рачуна о специфичностима учења старијих.

Учење старих и дигитално описмењавање

Предрасуде о могућности учења у позном животном добу, нажалост, нису ствар прошлости. Због тога је битно поновити тврдњу коју износи Смиљанић (1999: 9), а која се темељи на мишљењу које је изнео амерички психолог Хол, да старење није регресија на раније ступњеве живота, нити процес обрнут од развоја. Иако је старија популација особена, не треба изгубити из вида да „разлике које постоје унутар једне старосне групе могу бити знатније него разлике које постоје између различитих старосних група” (Савићевић, 2004: 158), а да људи са годинама постају различитији, комплекснији и посебнији.

Ипак, постоје неке карактеристике које су заједничке за све припаднике старије популације. Поред опадања оштрине чула, која се могу компензовати помагалима, на првом месту морамо истаћи мотивацију која је слабијег интензитета код старијих особа, а „од некогнитивних фактора који утичу на опадање способности за учење, психолози наводе опадање брзине самог извођења. (...) Старе особе увек слабије напредују када учење треба обавити у кратком времену” (Смиљанић, 1999: 66).

Оно што суштински разликује учење одраслих од учења деце јесте искуство које одрасли имају, а које може бити ветар у леђа одраслом ученику, али и оно што га спречава да започне са учењем, или да га са успехом приведе крају. Управо вишедеценијско искуство старијих и разрађен шематизам у понашању и решавању проблема може деловати као проактивна инхибиција за учење нових облика понашања, а нарочито садржаја везаног за дигиталне медије, који су старијим особама често потпуно страни (према

Илић, Меденица, 2022). О томе сведоче и напори Универзитета за треће доба да на почетку свог деловања привуку старије полазнике. Одговори које су често добијали од највећег броја старијих људи који нису желели ни да покушају да науче како да раде на рачунару, био је: „да је то за младе”, „да њима то више не треба”, „да су читавог живота живели без рачунара, па могу и убудуће” (Јаковљевић, 2005: 49).

При разматрању учења дигиталног садржаја од стране старијих особа морамо се присетити и неких теорија учења. Рубенсова теорија валенције (према Савићевић, 2007: 131) нам казује да „особе које не виде партиципацију као средство задовољења образовних потреба и/или које не верују у себе да су способне да доврше учење, вероватно неће учествовати у облицима образовања”. Дакле, старије особе морају имати на уму корист коју могу имати од властите дигитализације, а у исто време имати веру да ће успети да квалитетно и безбедно овладају дигиталним компетенцијама.

„Учење је инструмент у мењању ситуације у којој се налази ученик” (Савићевић, 2004: 147). Могућности које нуди знање о дигиталном свету морају бити привлачне старијима и обећавати им побољшање неког аспекта ситуације у којој се налазе (нпр. Социјална искљученост, досада, очување физичког, менталног здравља и способности...).

Јаковљевић (2005: 47) наглашава да су након проналажења смисла и функције дигиталног описмењавања (желећи да комуницирају на бржи, једноставнији и јефтинији начина) „пензионери у потпуности прихватили Интернет као нови вид комуникације, као и да није било никаквих тешкоћа у савладавању неопходних вештина и знања”.

У формулисању модела едукације за стицање дигиталне писмености, код старих се мора водити рачуна и о следећим препрекама:

- страх од непознатог (нова технологија ствара отпор, и он је код старијих већи него код младих који су отворенији према новинама);
- техносталгија – афирмативно присећање или чежња/жудња за застарелим технологијама;
- „несагледивост” интернета (старији немају довољно знања да сачувају своју безбедност па бирају да се не излажу ономе

од чега не знају како да заштите своје податке, слике, приватност...);

- недостатак подршке (старијима треба више времена да усвоје вештине, и многи одустају јер немају стрпљиву подршку на том путу);
- финансијски разлози (коришћење ИТ технологије најмање је међу онима са нижим примањима);
- једном стечене дигиталне компетенције треба стално ажурирати, што може деловати обесхрабрујуће.

Стога се од креатора образовних политика које уређују ову област мора очекивати да код старијих изграђују поверење у властите снаге, али и да осигурају да учење буде безбедно и да не донесе већу штету од обећане користи.

Дигитална едукација и безбедност на интернету

Дигитални простор има своја правила, чије непознавање може да буде ризично за недовољно искусне или обучене. „Еволуција друштва ствара промене у начину вршења кривичних дела (технологије као алат за извршење кривичних активности), а такође модификује мету кривичних дела (информатичке, компјутерске и телекомуникационе инфраструктуре постају објекти нелегалних активности)” (ESCAP, 2011: 288). Кук (2015: 77) истиче „да чак и најспремније (по питању безбедности) организације могу бити суочене са противправним активностима, као што су дела преваре, крађе, упада у рачунарске системе, финансијске преваре, крађа интелектуалне својине, DDOS напади, подметање малициозних програма и друге противправне активности”. Вреди поменути да је препознавање незаконите употребе рачунара релативно ново у нашем законодавству. Наиме, „кривична дела против безбедности рачунарских података представљала су прву реакцију српског кривичног права на нарастајућу друштвену опасност незаконите употребе рачунара и први пут се инкриминације овог типа јављају у нашем кривичном праву 2003. године” (Бодрожић, 2013: 142). Промене у легислативи довеле су и до промене организације у полицији. „Одељење за борбу против високотехнолошког криминала у Републици Србији основано је 2007, као део Службе за борбу против организованог криминала” (Урошевић, 2010: 179).

Циљ дигиталног образовања старијих јесте стицање компетенција које ће им омогућити да буду равноправни и да остварују своја права, али и да успешно заштите сопствену безбедност, безбедност својих података и уређаја, као и да буду информисани о ризицима које коришћење дигиталне технологије са собом носи.

Европски оквир дигиталне компетенције грађана (DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens), прихваћен на међународном и националном нивоу, дефинише дигиталне компетенције као скуп знања, вештина и ставова неопходних приликом коришћења дигиталне технологије за обављање различитих послова, решавање проблема, комуницирање, управљање информацијама, сарадњу, креирање и дељење садржаја и конструисање знања. Безбедност је дефинисана као посебна област, али у исто време она прожима све остале области (информације и подаци, комуникација, креирање садржаја, решавање проблема), јер се односи на све активности путем дигиталних средстава. Безбедно коришћење дигиталне технологије, према Европском оквиру, захтева да грађани имају следеће компетенције, односно да буду оспособљени да:

- штите личне податке и приватност у дигиталном окружењу;
- разумеју како да користе и деле информације које могу открити идентитет, док истовремено умеју да заштитите себе и друге од штете;
- разумеју да дигиталне услуге користе „политику приватности” да би нас информисале о начину коришћења личних података;
- буду стању да избегну здравствене ризике и претње физичкој и психолошкој добробити док користе дигиталне технологије;
- буду у стању да заштити себе и друге од могућих опасности у дигиталном окружењу (нпр. сајбер насилништво);
- буду свесни улоге дигиталних технологија за друштвено благостање и социјално укључивање;
- буду свесни утицаја дигиталних технологија на животну средину.

Нажалост, старији су више него остале категорије становништва спремни да дају личне податке. Колико су старији (не)безбедни на

интернету показују подаци Истраживања о коришћењу информационо-комуникационих технологија (Републички завод за статистику, 2021: 56) из којих видимо да 78,4% испитаника старијих од 65 година није предузело ништа како би заштитили личне податке на интернету; само 14,5% је прочитало изјаве о политици приватности пре пружања личних података; тек 10,5% је одбило приступ својој географској локацији; а 8,9% је одбило коришћење података у рекламне сврхе.

Старији су недовољно информисани о подацима који се прикупљају путем колачића (*cookies*) и подацима који се користе за профилисање корисника (о економском стању, личним интересовањима, понашању, потрошачким навикама, кретању и слично). На питање да ли сте знали да се колачићи (*cookies*) могу користити за праћење људи 74,8% одговорило је не, а само је 9,9% променило подешавања на свом интернет претраживачу како би то спречило. Чак 94,5% старијих не користи софтвер који ограничава могућност праћења активности (Ibid, 57).

Безбедност укључује и безбедно и конструктивно претраживање и критичко процењивање информација са интернета, али чак 81,9% испитаника не проверава истинитост информација или садржаја које проналази на интернету. Међу онима који не проверавају истинитост, 22,7% је оних који су као разлог навели да не знају како то да ураде или им је сувише компликовано (Ibid, 58). Старији често користе и такозвани шерентинг – дељење личних података укућана, деце или унука, чиме се нарушава њихово право да одлуче са ким желе да поделе садржај који их се тиче.

Дигиталном насиљу, насиљу које настаје употребом дигиталних технологија, изложени су сви чланови интернет заједнице, али су старији изложени и посебној врсти насиља које се огледа у систематском стереотипизирању и дискриминисању по основу њихових година. То значи да се старије особе посматрају као једна хомогена група која има исте особине и да су те особине негативне, непожељне или неспојиве са оним што друштво подржава. Старије особе су често приказане стереотипно и уз бројне предрасуде о инфериорности, пасивности и непожељности, изложене су коментарима које имају циљ да их уплаше, узнемире, понизе или да им се на други начин нанесе штета. Овакви коментари утичу на безбедност старијих, на њихову аутоперцепцију, начин на који доживљавају себе. У најоштријем облику испољава се кроз ускраћивање

неких услуга и права, па чак и толерисање активности које би биле неприхватљиве да се врше на некој другој старосној групи (према Манић, Симеуновић Бајић, 2016).

Еуробарометар (Special Eurobarometer 499: 62), истраживање о јавном мњењу у ЕУ, каже да су испитаници свих узраста забринути за безбедност на интернету, али да су старији од 55 година најмање обавештени о ризицима од сајбер криминала.

Сматрајући да је питање безбедности на Интернету основно и кључно питање за дигитално образовање старијих, покушали смо да истражимо како је ово питање решено у европској и српској образовној политици.

Дигитализација, дигитална безбедност и образовање старијих у европским и српским политикама образовања одраслих

Политике образовања одраслих представљају оквир и смернице за развој делатности образовања одраслих, а у оквиру њих и образовања старијих, па је неопходно анализирати њихов садржај, наратив и дискурс, како би се утврдио њихов однос према феноменима дигитализације, дигиталне безбедности и образовања старијих. Анализа садржаја је важан, или боље казано, неопходан истраживачки метод за свако комплексније проучавање социјалних појава, процеса и односа (Миљевић, Илић, 2018: 42). Водећи се стратешким опредељењем Србије да буде пуноправни члан ЕУ, најпре смо анализирали садржај европских документа која се баве образовањем одраслих. Свесни да је на овом пољу политике изузетно велики број докумената, определили смо се за анализу Лисабонске агенде (*Presidency Conclusions of the Lisbon European Council, 23,24/3/2000*) и следећих докумената: *A Memorandum on Lifelong Learning, Commission Staff Working Paper No. SEC (2000)1832*; *Council Resolution on lifelong learning, 2002/C 163/01*; *Proposal for a decision of the European Parliament and of the Council establishing an integrated action programme in the field of lifelong learning, 2004/0153 COD*; *Key competences for lifelong learning Recommendation of the European Parliament and of the Council, 2006/962/EC*; *Adult learning: It is never late to learn, COM (2006) 614*; *Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning (2011)*; *Council conclusions of 26 November*

*2012 on literacy (2012/C 393/01); Commission Communication Shaping Europe's Digital Future (COM (2020) 67 final); European Commission The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade (2020) 18 final; Europska Komisija Digitalni kompas 2030.; europski pristup za digitalno desetljeće (2021) 118 final.*²¹

Анализом докумената смо утврдили да је кључним компетенцијама, као новој концепцији писмености у ЕУ, претходило постепено окретање од искључиво економских циљева ка циљевима везаним за креирање политичке заједнице и јаче повезаног грађанског друштва. На почетку миленијума се препознаје потреба за прилагођавањем променама у информатичком друштву, али и у борби против социјалне искључености. Целоживотно учење се види као кључни елемент у транзицији ка економији и друштву заснованом на знању. Идентификују се нове основне вештине које би сви требало да поседују, међу којима је и дигитална писменост.

Интегрисани програм целоживотног учења и у њему секторски програм „Грунтовић” (*Grundtvig*), донет 2004. године, има за циљ да људима из рањивих социјалних група, конкретно старијим људима, омогући алтернативно и приступачно учешће у образовању одраслих (према Миљковић, 2014).

ЕУ је 2006. године дефинисала кључне компетенције потребне свима за лично испуњење и развој, активно грађанство, социјалну инклузију и запошљавање, а требало би да буду развијене до краја иницијалног образовања, и током времена усавршавање целоживотним учењем. Оне садрже осам компетенција које представљају савремено виђење писмености, а дигитална компетенција је једна од њих. Без дигиталне компетенције, ниједна особа, укључујући и старије, не може да оствари сопствене потенцијале и права. Поред циљева у области запошљивости, почињу да се спомињу и други изазови ЕУ, а посебно се истичу демографске промене (убрзано старење популације), али и проблеми имиграната (са којима се стари често „у пакету” спомињу), односно проблем социјалне инклузије (Commission of the European Communities, 2006: 4).

У документима након 2010. године о образовању старих морамо читати „између редова”, односно тражити их у социјалној инклу-

²¹ Документи су објављени на званичној страници Европске уније <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> која је у литератури наведена као заједнички извор за цитирана документа

зији. Са протоком времена све више се говори о дигиталној технологији и вештинама, али и о безбедности.

ЕУ је актуелну декаду прогласила дигиталном, промовишући дигитални компас (вештине, инфраструктура, трансформација пословања и трансформација јавних услуга). Задржава се и даље економски дискурс, овога пута у облику успостављања јединственог дигиталног тржишта. Безбедност заузима високо место, јер су током пандемије откривене слабе тачке у европском дигиталном простору, зависност од технологија које су изван ЕУ, а бележи се и пораст дигиталних крађа и утицај дезинформација на демократско друштво. Европи требају дигитално спремни и способни грађани, а за 2030. поставља се циљ да 80% одраслих особа има основне дигиталне вештине (Еуропска комисија, 2021: 4). Фокус је на стварању инфраструктурних претпоставки за креирање врхунских стручњака из области информационо-комуникационих технологија (ИКТ) и повећање утицаја ЕУ на дигитални свет (тржиште). Старији грађани се не спомињу.

На основу анализе релевантних легислативних докумената ЕУ можемо констатовати да је дигитализација, и као предмет подучавања и као средство подучавања, заступљена у задовољавајућој мери, са тенденцијом даљег убрзаног раста, као и дигитална безбедност. Образовање одраслих је присутно, али се углавном односи на носиоце економског развоја. Директно довођење у везу дигиталног образовања и старије популације је, у односу на друге циљне групе, веома ретко.

Свесни да на овом пољу политике постоји изузетно велики број докумената, определили смо се за анализу следећих докумената: *Страјтешки правци развоја образовања одраслих; Стратегија развоја образовања одраслих у Републици Србији; Национална стратегија о старењу 2006 – 2015; Стратегија развоја електронске управе у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године; Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији; Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године; Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године; Закон о образовању одраслих; Програм развоја електронске управе у Републици Србији за период од 2020. до 2022. године године са Акционим планом за његово спровођење; Стратегија развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020. до 2024.*

године; Стратегија образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године; Стратегија развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године.

„Као део политичких и друштвених промена које су у Србији покренуте од 2000. године, скоро у свим деловима и на свим нивоима образовног система предузет је низ реформских иницијатива, да би се образовни систем у Србији унапредио и ускладио са савременим европским политикама, усмереним ка испуњењу Лисабонске агенде” (Ђевић et al., 2011: 11). У првом таласу промена скренута је пажња и на образовање одраслих кроз формирање комисије за целоживотно учење и образовање одраслих, али на ИКТ кроз формирање нових одељења у Министарству просвете, од којих је једно било и Одељење за информациону технологију и образовну статистику (Министарство просвете и спорта Републике Србије, 2004, према Миљковић, 2014: 341).

Што се тиче образовних политика Републике Србије, после 2000. године, пре се може говорити о конвергенцији са европским политикама него о њиховој дифузији и трансферу (Миљковић, Алибадић, 2016: 176). Стратешки документи донети после 2000. године писани су у дискурсу и наративу ЕУ и у њима се образовање види као алат за заштиту и еманципацију хендикепираних, маргиналних и угрожених група, а образовање није генерацијска појава и монопол младости. Тек од краја 2006. године, у више докумената у траговима и између редова налазимо образовање старих, и то међу циљевима предупредивања социјалне искључености и маргинализације. У Националној стратегији о старењу 2006–2015, једином документу усмереном на анализирану циљну групу, јављају се идеје ширења мреже Универзитета за треће доба, организовање обуке и усавршавање кадра који ради са старим лицима, организовање програма припреме за пензионисање и живот у старости, промовисање резултата постигнутих у образовању старих и борба против предрасуда о образовању старих. Ово је нажалост једини документ овакве врсте. После њега образовање старих се спомиње само индиректно или у вези са другим маргиналним групама (инвалиди, мигранти, Роми...). Политички фокус се у потпуности премешта на запошљавање и запошљивост, а сходно томе на особе до 65 година старости. Стари се спомињу готово ритуално, спорадично и

без даље операционализације њиховог дигиталног образовања. Од 2009. у документима расте интересовање за унапређење правног и институционалног оквира за информациону безбедност, заштиту критичне инфраструктуре, борбу против високотехнолошког криминала и научноистраживачки рад у области информационе безбедности. Као нови аспекти безбедности, наглашени су: угрожавање приватности, технолошка зависност, недовољна интероперабилност и отворена питања заштите интелектуалне својине. У најзначајнијем документу за образовање одраслих, Закону о образовању одраслих, дефинишу се кључне компетенције, по угледу на европске, а уместо европских осам, у Закону је наведено њих 13. Међутим, не ради се о потпуно новим компетенцијама, већ о наглашавању делова европских компетенција (наглашени су владање информационо-комуникационим технологијама и медијска писменост). У циљним групама којима су намењене кључне компетенције поново не налазимо директно стара лица, али их можемо препознати у социјално искљученим лицима. Развој електронске управе је планиран тако да омогући једнаку расположивост свим корисницима без обзира на различите карактеристике корисника, па и на њихове године.

Препоручује се да би кроз различите обуке о основним дигиталним вештинама требало да буде обухваћено што више особа, уз ширење круга заинтересованих, нарочито међу старијим лицима. Говори се и о акредитацији програма обука за развој дигиталних вештина грађана уз развој модела повећаног приступа грађанима који припадају осетљивим категоријама, попут старијих. Обуке би могле бити реализоване у просторијама попут клубова пензионера, библиотека, домова за старе и сл. Позитивни ефекти би могли да се постигну и кроз вршњачку едукацију.

На крају, можемо констатовати да у званичној српској политици образовања одраслих дигитализација заузима високо место у приоритетима, али да је фокус у потпуности усмерен на запошљавање и запошљивост, конкурентност, повећање БДП-а, тј. да су циљеви економске природе. Питање је да ли „невидљива рука тржишта” може да избалансира „социјалну тежину тржишних друштава” (Стојановић, Илић, 2016: 104) и како ће спорадично помињање старих и њиховог дигиталног образовања (најчешће заједно са другим маргинализованим групама) утицати на положај и могућност остварења права старијих.

У анализираним документима тема дигиталне безбедности све је заступљенија, са тенденцијом да се тако и настави у будућности.

Закључна разматрања/препоруке

Старење становништва доноси изазове, који се умножавају (здравствени, друштвени, породични, економски, еколошки, безбедносни...), а коришћење дигиталних технологија може бити део решења, али је у исто време и нераскидиви део проблема. Употреба рачунара, паметних телефона и приступ интернету од пресудног су значаја за повезивање са другима и за информисање. То се посебно односи на приступ специфичним информацијама у вези са остваривањем појединих права и коришћење услуга е-управе. Зато је важно кроз едукацију подстицати старије на проактивно и конструктивно понашање, односно, унапређивати њихову дигиталну писменост.

С обзиром на осоденост старијих као ученика, специфичну мотивацију и баријере, образовне политике морају развити специфичне програме за дигитално обучавање ове популације. Приступ, модели и програми дигиталне обуке старијих морају бити такви да подстакну старије да истражују, уче и на безбедан начин користе предности интернета, да јачају компетенције за: безбедно и правилно коришћење дигиталне технологије и интернета; заштиту своје приватности; разумевање шта су штетни садржаји и које су његове негативне последице; адекватно реаговање када се сретну с насиљем путем дигиталних медија; пријављивање штетних садржаја и оних који врше насиље.

Анализом легислативних докумената ЕУ и Србије везаних за старе и дигитализацију, уочава се да су циљеви дигиталног образовања пре свега економске природе, а права циљна група на коју су усмерени анализирани документи особе до 65 година старости. Безбедност старијих у дигиталном свету морала би бити приоритет, што тренутно није ни у европским ни у српским образовним политикама.

Литература

1. Атанасов, С., Оташевић, Б. (2020). *Сведочење старијих лица у истраживању доказивања кривичних дела*, У Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 87, год. LIX 2020, стр. 179-195.
2. Бодрожић, И. (2013). Кривична дела са елементима високотехнолошког криминала. *Безбедност*, 55(2): 142-157.
3. Девеџић, М., Стојилковић Ђатовић, Ј. (2015). *Демографски профил старије становништва Србије*. Републички завод за статистику.
4. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101254>, доступан: 25. 11. 2022.
5. Ђевић, Р., Анђелковић, С., Марушић, М. (2011). *Пројекат Представе о образовним променама у Србији: рефлексије о прошлости, визије будућности*, У Зборник радова: „Представе о образовним променама у Србији, рефлексије о прошлости, визије будућности”, Институт за педагошка истраживања, Београд, стр. 11-23.
6. ESCAP (2011). Борба против сајбер-криминала. *Безбедност*, год. 53(2/): 288-297.
7. Европска Комисија (2021). *Digitalni kompas 2030.; европски приступ за digitalno desetljeće*, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:12e835e2-81af-11eb-9ac9-01aa75ed71a1.0009.02/DOC_1&format=PDF, доступан 25. 11. 22.
8. *Закон о образовању одраслих*, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2013, 88/2017, 27/2018, 6/2020.
9. Илић, В., Јанковић, У. (2015). Социолошко-политиколошке перспективе појма сиромаштва. *Српска политичка мисао*, 22(4): 331 – 351.
10. Ilić, V., Medenica, V. (2022). The impact of the support service "Program of mental arithmetic" on the quality of life of the elderly in institutional accommodation. *The International Journal for Education / Rehabilitation and Psychosocial Research*, Volume 12, Issue 2/ 2022.
11. Јаковљевић, Љ. (2005). *Из пређеј доба у ново доба*, У Зборник радова: „Универзитет за треће доба”, Универзитет за треће доба, Народни универзитет „Браћа Стаменковић” и Друштво за образовање одраслих, Београд, стр. 47-49.

12. Кук, К. (2015). Рањивост оперативних система на злонамерне програме. *Безбедност*, 57(2): 76-91.
13. Кулић, Р., Деспотовић, М. (2005). *Увод у андрагогију*. Свет књиге, Београд.
14. Миљевић, М., Илић, В. (2018). Анализа садржаја у социјалној делатности. *Социјална психологија*, 53(1): 25-45.
15. Миљковић, Ј. (2014). *Европска образовна психологија и управљање системом образовања одраслих*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет, доступно на: <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4256/Disertacija55.pdf?sequence=6&isAllowed=y>, доступан 25. 11. 2022.
16. Miljković, J., Alibabić, Š. (2016). *Diffusion of Adult Education Policies in the European Education Space*, In Collection of works: "Contribution of Research to Improvement of Adult Education Quality", IPA, University of Belgrade; University of Wurzburg; Dublin City University, Belgrade, pp. 167-182.
17. *Национална стратегија о старању 2006–2015*, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2005 и 71/2005 – исправка.
18. Петрушић, Н., Врачевић, М., Тодоровић, Н. (2015). *Увод у старање и људска права старијих*. Црвени крст Србије, Београд.
19. *Програм развоја електронске управе у Републици Србији за период од 2020. до 2022. године једине са Акционим планом за његово спровођење*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2020.
20. Резолуција Генералне скупштине УН 46/91 (Implementation of the International Plan of Action on Ageing and related activities), <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F46%2F91&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>, доступан 26. 11. 2022.
21. Резолуција Генералне скупштине УН 57/167 (Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002, A/CONF 197/9), <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>, доступан 26. 11. 2022.
22. Републички завод за статистику (2021). *Увођење информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*, 2021, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202116016.pdf>, доступан 26. 11. 2022.
23. Савићевић, Д. (2007). *Особености учења одраслих*. Завод за уџбенике, Београд.

24. Савићевић, Д. (2004). *Учење и стиарење*. Институт за педагогију и андрагогију, Београд.
25. Смиљанић, В. (1999). *Психологија стиарења*. Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије, Београд.
26. Special Eurobarometer 499: *Europeans' attitudes towards cyber security (cybercrime)* doi: 10.2837/672023,
27. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/468848fa-49bb-11ea-8aa5-01aa75ed71a1>, доступан 26. 11. 2022.
28. Стојановић, Ђ., Илић, В. (2016). Реконцептуализација социјалне политике: транс-национална димензија. *Српска њолитичка мисао*, 54(4): 103-120.
29. *Саопштење Рејубличкој завода за статистику* бр. 181, год. LXXI, 1. 7. 2021, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G20211181.pdf>, доступан 27. 11. 2022.
30. *Стратегија развоја електронске управе у Рејублици Србији за њериод од 2009. до 2013. њодине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2015.
31. *Стратегија развоја дигиталних вештина у Рејублици Србији за њериод од 2020. до 2024. њодине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 21/2020.
32. *Стратегија развоја информационој друштва у Рејублици Србији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2005 и 71/2005.
33. *Стратегија развоја информационој друштва у Рејублици Србији до 2020. њодине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 51/2010.
34. *Стратегија развоја информационој друштва и информационе безбедности у Рејублици Србији за њериод од 2021. до 2026. њодине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 86/2021.
35. *Стратегија развоја образовања ограслих у Рејублици Србији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 1/2012.
36. *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. њодине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2007.
37. *Стратегија образовања и васпитања у Рејублици Србији до 2030. њодине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2018.
38. Тодоровић, Н., Врачевић, М., Башић, Г., Миљковић, Н., Матијевић, Б. (2019). *Старење и дигитална укљученост њолазна стиудија са њрејорукама*. Црвени крст Србије и Институт друштвених наука, Београд.

39. Тодоровић, Н., Врачевић, М., Јанковић, Б. (2020). *Унапређивање квалитетног образовног процеса о старости и старијима*. Педагошки факултет у Врању Универзитета у Нишу, Врање.
40. Урошевић, В. (2010). Коришћење Интернет сервиса који пружају злоћудне програме као услугу при извршењу кривичних дела из области високотехнолошког криминала у Републици Србији. *Безбедност*, год. 52, бр. 3/2010: 177-189.
41. Commission of the European Communities (2006). Adult learning: It is never too late to learn, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0614:FIN:EN:PDF>, доступан 26. 11. 2022.

Е-извори:

1. <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>, *EUR-Lex Access to European Union Law*, доступан 13. 9. 2022.
2. https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, *Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 presidency conclusion*, доступан 13. 9. 2022.
3. [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2020/2008\(INI\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2020/2008(INI)) *Old continent growing older – possibilities and challenges related to ageing policy post 2020*, доступан 18. 3. 2022.
4. <https://www.scribd.com/document/36100502/00-Strateski-Pravci-Razvoja-Obrazovanja-Odraslih>, *Стратешки правци развоја образовања одраслих*, доступан 25. 3. 2022.

Cyber Security of the Elderly

Abstract: *Increasing the share of the elderly in the total population and the increase of the average age of the population is a feature of the demographic picture of Serbia and a process that will continue in the years to come. Although the share of the elderly in the total population is high, their knowledge and use of digital technologies is lower compared to other categories of the population. As a result, people over the age of 65 are at greater risk of digital exclusion, which results in not only social exclusion but also difficult access to public services and the exercise of other rights.*

Apart from the inadequate level of digital literacy and financial costs, the issues that most often demotivate older people to join the Internet community are related to security, namely financial security, privacy, data protection, the device itself, and other issues related to mental and moral security, personal integrity and physical health.

The aim of this paper is to answer the research question: is the issue of cyber security of the elderly subject of Serbian and European adult education policies and how? Aside from scientific sources, legislative documents of the EU and Serbia related to older people and digitalization are also analyzed. The descriptive method was used, and within it the analysis of content, discourse and narrative.

The analysis of EU and Serbian legislative documents related to lifelong learning and digitalization shows that the goals of digital education are primarily economic, and the real target group to which the analyzed documents are aimed at are persons under 65 years of age. The security of the elderly in the digital world is currently not a priority in either European or Serbian educational policies. The results of the research indicate that a more intensive and systematic support is needed for the development of digital competencies and security of the elderly on the Internet, and that the creation of educational models for the elderly is a necessary precondition for improving their position and their full participation in different aspects of life.

Keywords: *digital literacy, elderly, cyber security, digital exclusion*